

TRADICIJSKA KULTURA U CETINSKOME KRAJU

Bandić, Anđela

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:297000>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-08**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

TRADICIJSKA KULTURA U CETINSKOME KRAJU

ANĐELA BANDIĆ

SPLIT, 2022.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost
Hrvatski jezik i književnost
Hrvatska tradicijska kultura u europskom kontekstu

TRADICIJSKA KULTURA U CETINSKOME KRAJU

Studentica:
Andela Bandić

Mentor:
prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2022. godine

Sadržaj

1. UVOD	3
2. PREDAJE	4
2.1. Povijesne predaje	5
2.1.1. <i>Patnje i stradanja za vrijeme turske okupacije</i>	5
2.1.1.1. <i>Seraset paša Čengić u Vrlici</i>	5
2.1.1.2. <i>Hajduci</i>	6
2.1.1.2.1. <i>Andrijica Šimić</i>	7
2.1.1.3. <i>Vitezovi Vučkovići</i>	14
2.1.2. <i>Čudesna obrana Sinja</i>	15
2.1.2.1. <i>Legenda o čudotvornoj slici Gospe Sinjske</i>	15
2.2. Etiološke predaje	17
2.2.1. <i>Vrelo Kosinac</i>	17
2.2.2. <i>Osinium</i>	18
2.2.3. <i>Luca Vilenica</i>	18
2.2.4. <i>Marijina jama</i>	19
2.2.5. <i>Svatovska groblja</i>	19
2.3. Mitske predaje	19
2.3.1. <i>Vile</i>	20
2.3.1.1. <i>Vile u Gradini</i>	20
2.3.1.2. <i>Vila i pastir</i>	20
2.4. Demonološke predaje	21
2.4.1. <i>Vještice</i>	22
2.4.1.1. <i>Urokljive oči</i>	22
2.4.1.2. <i>Susret svekra sa vješticom</i>	23
2.4.1.3. <i>Rađanje u posteljici</i>	23
2.4.1.4. <i>Okupljanje vještica</i>	24
2.4.1.5. <i>I o drvo i o kamen</i>	24
2.4.2. <i>More</i>	25
2.4.2.1. <i>Tamjan protiv mora</i>	25
2.4.2.2. <i>Mora u bolnici</i>	26
2.4.2.3. <i>Prevrtanje more</i>	26
2.4.3. <i>Irudica</i>	26
2.5. Eshatološka predaja	27

2.5.1. <i>Tintilinići (nekrštena djeca)</i>	27
3. VJERSKA USMENA LIRIKA	28
3.1. Veliki tjedan	31
3.2. Sveto trodnevlje	32
3.2.1. <i>Veliki četvrtak</i>	32
3.2.2. <i>Veliki petak</i>	33
3.2.3. <i>Velika subota</i>	33
3.3. Uskrs	34
3.4. Molitve pred spavanje	36
4. ZAKLJUČAK	38
<i>Izvori</i>	39
Popis kazivača:	39
Literatura	40
Sažetak	43
Summary	44

1. UVOD

Cijelo istraživanje za ovaj diplomski rad motivirano je željom za pomnijim razumijevanjem svakodnevnog života u Cetinskome kraju kroz tradicijsku kulturu. Dio svakodnevice kojeg želim proučiti jesu očitovanja i sadržaji koji su utemeljeni na tradiciji ove zajednice. Rijetki su zapisi nastali tijekom samih izvedbi, u prigodama kada se pjevalo ili pripovijedalo. Najčešće je sačuvan samo verbalni dio usmene izvedbe kojom su članovi zajednice izražavali svoj socijalni i kulturni identitet prema drugima.

Kulturna i usmena književnost stvarana je kroz višestoljetno razdoblje. Preci su je pamtili, usavršavali i hrvatskim narodnim jezikom s koljena na koljeno prepričavali svojemu potomstvu.¹ Stipe Botica naglasio je da je kontinuitet usmene književnosti evidentna činjenica koja obilježuje i hrvatsku tradicijsku kulturu i kulturu općenito. Ono što omogućava postojanje usmene književnosti i čime je obilježena je interferencija s recipijentima i njihovom svakodnevnicom te očitovanje svakodnevice u diskurzivnim usmenim praksama.² Usmenoknjiževne vrste iznimno su važan dio nematerijalne kulturne baštine.³ Usmena književnost je općedruštveno korisna.⁴

Hrvatska ima bogatu nematerijalnu tradicijsku kulturnu baštinu koja je neprocjenjive važnosti i nikako ne smije biti zaboravljena. Iz nje se mogu iščitati mnoge poruke i pouke te je treba poznavati i iz nje učiti. U njoj se dodiruju i isprepleću različite tradicije te otud izviru distinktivna svojstva i posebnost: „Iz ukupnosti svakoga jezičnoga sustava, koji je ujedno vrijednosno i potencijalno stvaralački nepromjenjiv, ali individualnim realizacijama neiscrpljiv, uvijek proizlazi autohtona pojedinačna realizacija.“⁵ Ovaj rad pišem u nadi da će doprinijeti očuvanju tradicijske kulture u Cetinskome kraju.

Sinj je grad u Hrvatskoj koji administrativno pripada Splitsko-dalmatinskoj županiji. Središte je Sinjske, a samim time i Cetinske krajine. Prema popisu iz 2011. godine, grad broji 24.826 stanovnika. „Cetinska krajina posljednjih je trisetinjak godina izrazito obilježena

¹ Usp. Dragić, Marko; Dragić, Helena, *Leksik hrvatske usmene književnosti*, *Suvremena pitanja*, časopis za prosvjetu i kulturu, br. 5, Matica hrvatska, Mostar, 2008. 89-112.

² Botica, Stipe *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013.

³ Vidi: Dragić, Marko, *Nematerijalna kulturna baština Hrvata u Bosni i Hercegovini*, Bosna franciscana 45. Franjevačka teologija Sarajevo. 2016. str. 265-314.

⁴ O tome više: Dragić, Marko, *Općedruštveni značaj usmene književnosti*, *Zbornik radova Utjecaj hrvatske usmene tradicije u suvremenoj književnosti za djecu i mlade*, Gradska knjižnica Marka Marulića Split, Split, 2014., str.16-25.

⁵ Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, V. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1998., str. 133.

viteštvom kao svojinom, *franjevaštvom* kao institucionalnom baštinom te *marijanskim kultom* kao duhovnom težnjom. Povijest netom spomenutih paradigmi započinje s 1715. godinom, arhetipskom godinom sinjskoga/cetinskoga identiteta, kada je od osmanske agresije obranjen Sinj te je oslobođena i stvorena Cetinska krajina.“⁶

Sinj je u Hrvatskoj i šire prepoznatljiv po Sinjskoj alki, viteškoj igri koja se u Sinju održava od početka 18. stoljeća, u znak pobjede nad turskim osvajačima. O tom velebnom događaju pjevao je i fra Andrija Kačić Miošić (u: *Razgovori ugodni naroda slovinskog*) napisavši:

”Sinju grade, zlatni buzdovane, od davnine junački megdane.”

Kazivači tradicijskih običaja su Marica Omrčen Čeko, Marko Omrčen Čeko, Jadranka Jukić, Šima Jukić, Miro Jukić, Nevenka Jukić, Matija Jukić i Anđa Bandić. Svi su živjeli i žive u ruralnim i seoskim zajednicama, čuli priče svojih predaka, neke i sami doživjeli i prenijeli ih na svoje potomke.

2. PREDAJE

Predaje su nepisana povijest koja se prenosi s koljena na koljeno. One su usmena tradicija odnosno podatak iz prošlosti bez dokaza, usmeno-književni žanr koji se temelji na vjerovanju u istinitost onoga o čemu se priča. Marko Dragić ih klasificira na: povijesne predaje, etiološke predaje, eshatološke predaje, mitske (mitološke) predaje, demonske (demonološke) predaje te pričanja iz života.⁷ Jedan od običaja kojeg se svi u sinjskom kraju rado prisjećaju zasigurno je silo. Silo je vrsta seoskog okupljanja, mjesto upoznavanja i mjesto gdje su se prenosile vijesti o novim događajima. U tadašnje vrijeme nije bilo mobilnih ni kućnih telefona, interneta niti društvenih mreža, tako da je usmena književnost bila neki način zabave. Osjetila sam to kada sam došla na selo kod svojih kazivačica, kada smo sjele na *gumno* i krenule razgovarati i smijati se. Ljudi su se redovito okupljali u večernjim satima, nakon napornog radnog dana, kako bi se družili i pričali razne priče i pjesme.

⁶ Botica, Ivan. "Franjevački samostan i crkva Sv. Marije u podgrađu Cetini pod Sinjem (primjer povijesnoga diskontinuiteta)." *Povijesni prilozi*, vol. 29, br. 38, 2010, str. 9-10

⁷ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, (Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 273.

Bizantski car, pisac i povjesničar Konstantin VII. Porfirogenet (905.-957.) zapisao je prve predaje i legende o Hrvatima u svom djelu *O upravljanju carstvom* nastalom oko 950. godine. U 13, 29, 30, 31, 40. i 41. poglavlju toga djela, nalaze se podaci o najranijoj povijesti Hrvata i Hrvatske.⁸

2.1. Povijesne predaje

Povijesne nam predaje dočaravaju događaje koji pripadaju daljoj ili bližoj povijesti. Utjecale su na daljnji povijesni tijek te ostavile trag, kako na narod tako i na kulturu i običaje. „Povijesne predaje kazuju se kao kronikati (kratka priopćenja povijesnog sadržaja); rijetko kao fabulati (predaje koje imaju razvijenu fabulu); a nikada kao memorati (predaje koje kazuju o osobnim doživljajima).“⁹

2.1.1. Patnje i stradanja za vrijeme turske okupacije

Za vrijeme turske okupacije bili su brojni zločini: harač, pravo prve bračne noći, danak u krvi, obeščaćivanje kršćanki i drugi. O turskim zlodjelima narod i u naše vrijeme pripovijeda.

2.1.1.1. Seraset paša Čengiće u Vrlici

Područje današnje Vrlike bila je granica između turskog i mletačkog carstva. Takva pozicija Vrličanima je donosila brojne nevolje. I danas, nakon mnogo godina, u pamćenju im je predaja o Seraset-paši Čengiću. Predaja datira iz 1685. godine kada su Turci prevarom pobili Vrličane koji su se sakrili u Gradinu. Zloglasni paša tražio je da se uz namet daje još i ovan i djevojka za noć. Grgo Jakelić se pobunio protiv tog običaja te je odlučio zaštititi svoju sestru Maru. Sam nije mogao pa je džeferdarom i zemljom uz groblje potplatio Rebića da se sakrije u *stivanu* pšenicu i zaustavi Turke. Pucao je u vođu, ali oklop ga je zaštitio od ozljeđivanja. To ih je rasrdilo te su krenuli za njim, a „kad je Turčin zamahnuo da mu odrubi glavu, Rebić je

⁸ Dragić, Marko, *Povijesne i etnološke predaje iz Otoka Sinjskoga*. Tragovi tradicije, znakovi kulture (Zbornik u čast Stipi Botici) (ur. Evelina Rudan; Davor Nikolić; Josipa Tomašić) Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatsko filološko društvo, Matica hrvatska. Zagreb, 2018. str. 283-297.

⁹ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, (Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 415.

izvukao kuburu te pogodio pašu u glavu koja nije bila zaštićena, te ga tako i usmrtio. Rebić je tako pobijedio, a turska četa se razbježala.“¹⁰ Mara je spašena, a taj se događaj dugo slavio uz prijatelje i rodbinu Jakelića i Rebića. Moralo se pripremati devet jela. Mara Jakelić se udala u gornje Mandariće. Tradicionalno se i danas „četvrtkom prije poklada, kao znak sjećanja na junačku prošlost, održava proslava u Jakelićima i Mandarićima.“¹¹ pod nazivom „Sulimuli“.

2.1.1.2. Hajduci

Padom Bosne pod Turke 1463. godine, u njoj se javljaju hajduci te su neprestano i iznenada napadali Turke po planinama, a viteški bi dopirali i do careva šatora. Putopisac Zeno hajdučiju i četovanje spominje 1550. godine. U vrijeme *Kandijskoga rata* (1645.-1669.) hajduci su bili su na vrhuncu.

Postoje tri kategorije hajduka: hajduci zulumčari, hajduci osvetnici, muslimanski hajduci osvetnici. „Hajduci zulumčari“ nazivaju se još i „turski hajduci“. *Šeh Gaibija* bio je vođa „kupreških turskih hajduka“ koji su u Rami 4. siječnja 1557. zapalili i opljačkali samostan, a pobili franjevce: fra Luku iz Broćna, fra Lavoslava iz Vrljike, fra Luku iz Duvna, fra Marka iz Tihaljine, fra Petra iz Rame. O tome svjedoči kamena ploča s natpisom: „Iam iustificiati in coelis quamuis corpora eorum iacent in terris“ („Već su blaženi na nebesima iako im tijela počivaju u zemlji“).¹²

U povijesti i tradicijskoj kulturi iznimno mjesto zauzimaju hajduci osvetnici za koje Ferdo Šišić piše da su oni odvažni ljudi koji su za vrijeme cijelog turskog ropstva podržavali smisao za slobodu i oslobođenje. Junačka borba hajduka osvetnika i uskoka za oslobođenje iz turskoga ropstva najljepša je naša epopeja, navodi Šišić.

Postojali su, također, „muslimanski hajduci osvetnici“. Od XVII. stoljeća muslimanski su seljaci bili izloženi stalnim povećavanjima nameta, zulumima spahija i turske vlasti. Zbog toga se javljao otpor muslimana seljaka prema vlasti što je uzrokovalo pojavu *hajduka muslimana*. Hajduci predvođeni harambašom Abdurahmanom 1639. godine napali su karavanu

¹⁰ Marko Dragić, *Harač i drugi zločini u Mažuranićevom spjevu „Smrt Smail-age Čengića“ i suvremenom narodnome pripovijedanju*, Zbornik: Ivan Mažuranić (1814-1890) i Crna Gora, HCDP "Croatica - Montenegrina" RH & CKD "Montenegro - Montenergina" u Osijeku & Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje "Vojislav P. Nikčević" - Cetinje, Cetinje – Osijek, 2011., str. 397.

¹¹ Iato, str. 397.

¹² Dragić, Marko, *Zakopano zvono*. Mala nakladna kuća Sv. Jure. Baška Voda, 1996., str. 107.

trgovaca od 400 ljudi koji su išli iz Splita preko Duvna, Rame do Visokog. U Ravnom kod Kupresa dočekali su ih i ubili 19 trgovaca.¹³

Uskoci su pobjegli s teritorija koji su Turci okupirali pa su samostalno ili na poticaj mletačke vlasti uskakali i Turcima zadavali teške poraze.

Turski zulumi natjerali su odvažne ljude da odu u hajduke. Njih nije poticala pljačka nego osveta prema turskim zlodjelima, narod ih je smatrao junacima i zaštitnicima pa je o njima ispjevano mnoštvo pjesama i ispričano mnogo predaja. Mnoge pjesme i predaje o njima narod i u naše vrijeme pripovijeda.

Među glasovitijim uskocima koji su djelovali bio je Stojan Janković, Ivo Senjanin, vitezovi Nakići i Vučkovići, a među hajducima: Mijat Tomić, Roša-harambaša i Andrijica Šimić.

Najbliže tumačenje naziva hajduci bi bilo odmetnici, na području jugoistočne Europe u doba turske opasnosti. Udruživali su se u hajdučke družine, a na čelu je bio *harambaša*. Uglavnom su djelovali samostalno, a glavni im je neprijatelj bila osmanska okupacija. Javljaju se kao reakcija na turske zulume pa je i jasno zašto su česta tema narodnih pjesama i predaja – prikazani kao junaci. Alkarsko natjecanje započinje svečanom povorkom koju predvodi *arambaša*.

U selu Bitelić kod Sinja se pričalo o hajducima i njihovom junaštvu, nekima su bili uzor:

*Baba je nama sve pričala o 'ajducima i Andrijici Šimiću kakvi su bili. Uvik su živili daleko od kuće. Nama to bilo pridobro kako su barabe. Ja kad san bila mala onda bi rekla: "Iđen se igrat na ajduka." I onda bi otišla od kuće, pobigla, cili jedan dan me ne bi bilo, sidila bi u šumi i čekala, glumila ajduka.*¹⁴

2.1.1.2.1. Andrijica Šimić

Jedan od najosebujnijih hajduka bio je Andrija Šimić, nazvan Andrijica jer je bio malen. Dragić (2020) u svom radu donosi detaljan pregled Andrijinog života i hajdukovanja. Navodi da je rođen 22. studenoga 1833. godine u Alagovcu kod Gruda. Već sa četrnaest godina, u Mostaru, bio je sluga agi Tikvinu. Zadržao se deset godina te je naučio raditi noževe i puške čuvajući životinje.

¹³ Dragić, Marko. 2001. *Od Kozigrada do Zvonigrada: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine (II)*. Mala nakladna kuća Sv. Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud. Baška Voda-Mostar-Zagreb, 2001. str. 142.

¹⁴ Zapisala sam 2022. godine na Biteliću. Kazala mi je Matija Jukić, rođena 1948. godine.

Andrijica je imao osjećaj za pravdu. Kako je znao da je mostarski aga Ćurko na lošem glasu, osmislio je plan. Pratio je njegovo kretanje prema imanju u Radoču te ga sačekao i "kleknuo, sklopio ruke i zamolio agu da mu prikreše lulu."¹⁵ Aga je nasjeo na prevaru - nagnuo se zapaliti lulu, a Andrijica ga je ubio kuburom i njegovim konjem otišao prema zapadnoj Hercegovini.

Vratio se u rodni kraj i pomagao bratu. Otac mu nije imao novca da plati harač pa je želio prodati konja. Andrijica je ponovno iskoristio spletku s lulom da prevari bega Omera. Konja je odveo u Duvno, a u Studenim vrilima pogubio bega i „uzeo je njegova konja, dukate, i sve dao ocu rekavši mu da je dobro prodao konja Vranca.“¹⁶

Šimić je živio teško i trpio je nepravdu. Upravo to ga je potaknulo da 1859. godine ode u hajduke:

Uzeo je ćaćin handžar i zauvijek napustio je svoju kuću. Na putu od Posušja prema Imotskom Andrijica je u šumi čekao. Nakon nekog vremena pjevajući je naišao Turčin na konju. Andrija je skočio pred njega, i oborio ga s konja. Turčinova puška je odskočila, a Andrijica je zgrabio i uperio u Turčina i tražio da mu dadne srebrene toke i kesu što je napljačkao od raje. Tako je Andrijica imao konja, pušku i streljivo. Pola srebra podijelio je sirotinji po selima a pola poslao svojim. Tako je Andrijica nastavio hajdukovanje. Nije bilo silnoga Turčina, niti bogatog trgovca, niti napuhanog gazde, koji se nije bojao kad bi trebao krenuti na put. Sve ih je Adrijica s družinom dočekivao po drumovima. Najdraže mu je bilo presresti bogataša kad bi taj po selima kupio harač od raje, kad bi utjeravao dugove s kamatama.¹⁷

Počeo je s družinom Jove Kadijevića iz Prološca. Uslijedilo je njegovo prvo uhićenje zbog ubojstva bega Lakišića, u *Studenim Vrilima*. Njega i Kadijevića izdao je Josip Dundić: „Žandari su 5. studenoga 1866. godine došli i opkolili kuću u Aržanu. Kadijević je pokušao pobjeći ali je smrtno pogođen. Andrijica je uhićen.“¹⁸ Tamnovao je dvije godine, ali uspio je pobjeći 1868. nakon što je limom prepilio okove.

Šimićev kum Jakov Čuljak također ga je molio za pomoć kada su došli age po harač i djevojke koje će spavati s njima:

¹⁵ Dragić, Marko, Hajdučki harambaša Andrijica Šimić po čijim vrlinama je nazvan HNK Hajduk, Kulturna baština: časopis za pitanja prošlosti splitskoga područja 46. Društvo prijatelja kulturne baštine Split, Split, 2020, str. 297.

¹⁶ Isto, str. 297.

¹⁷ Isto, str. 299.

¹⁸ Isto, str. 299.

Čim su oni došli Jakov je rekao sinu Petru da ode u Kamišnicu po Andrijicu Šimića kako bi spasio djevojke komšinice da ne stradaju.

Mali je skočio i kad je došao Šimića pećini nije nikoga našao. Jedan čovjek popeo se na jelu a to je bio Andrija Šimić, ali mali nije znao da je to Andrija.

Pitao ga je Andrija s jele: „Šta radiš ti dečko doli?“, a mali će: „Šta radiš ti gori na jeli?“

„Evo doša u drva pa mi konji utekli pa se popeo na jelu ne bi li ih digdi ugleda.“ Kaže mali: „Ja tražim Andriju Šimića.“

„A šta će tebi Andrija Šimić?“

A mali će: „Došle age iz Vitine, naredile mome ćaći da zakolje najboljeg ovna, izvadi deset kila meda pa će jest i pit će malvasiju.“

„Dečko ajde odma kući a ja ako vidim Andriju Šimića ja ću mu sve to pripovidit. I još kad dođeš kući reci ćaći da okasne s kavon i ranon, ako dođe Andrija neka i oni mogu štogod jest.“

Mali je dotrčao kući i kazao Jakovu sve. Andrijica je došao i isprebijao age koji više nikada nisu smjeli doći.¹⁹

Jednom prilikom Andrijica Šimić je s družinom pokisnuo. Da bi se osušili, sklonili su se u štalu i zapalili vatru. Kako su pozaspali, štala se zapalila. Iz sela je dotrčao čovjek i pitao ga zašto je zapalio štalu, na što mu je on odgovorio: „Ne boj se, napravit će tebi Šimić i bolju!“ Iz džepa je izvukao šaku dukata i obeća pomoći što god zatreba. Ljudi su mu pjevali:

*Šimiću ti iz gore lave,
ti ukradi Vlahu kravu,
pa je podaj meni siromahu
i još ću ti nešto reći,
neman u što leći.²⁰*

Ivan Mimica, nakon sedam godina zatvora s Andrijom, 1892. godine napisao je epsku pjesmu. Slijedeća pjesma zapisana je 2004., a vidi se utjecaj pučke pjesme *Andrijica Šimić* Ivana Mimice:

Kad su Turci u Ljubuškom bili,

¹⁹ Isto, str. 303.

²⁰ Isto, str. 305.

*harač teški jesu pokupili
i Šimiću Ivi govorili:
„Kaurine tri vola imadeš
5 Sto i dvaest groša platit moraš.“
„Zašto tako mili gospodaru,
zašto tako ucviljuješ raj. “
Ivo njemu vako govorijo:
„Dvaest groša da ja platin više
10 svaku glavu to zakon ne piše. “
Tada Turčin andžar izvadijo
u nebo mu vrvo okrenijo,
i Šimiću Ivi govorijo:
„Kakav zakon, odman vadi pare,
15 vidiš da si ostao bez glave. “
Kada vidi nema kud i kamo,
dade pare, okreni se tamo.
A kad je za večerom bijo,
on tad sinovin svojih povidijo
20 šta su njemu Turci učinili,
harač teški jesu pokupili.
Kad ujutro jutro osvanilo
Andrija se puškon zametnijo.
Sam prigazi goru i ravnicu
25 u Ljubuški tražiti pravicu.
Tad je Šimić sudcu povidio
šta su njemu Turci učinili,
harač teški jesu pokupili.
Sudac na njegov oči izbuljio:
30 „Šta ti kažeš al' si poludijo!“
Šimić vidi ne da mu pravicu
već ga gleda staviti u tamnicu.
Šimić mu je vako govorijo:
„Ti za Boga ne znadeš,*

35 *niti svoje pravde dadeš,
ja ti pravde neću tražit.
Mene nećeš više vidit,
niti ćeš me više osudit;
ja ću ići u tursku lužinu*

40 *da naplatim tursku zadužbinu. “
Pa poleti priko polja širokoga
sve do blizu grada Imockoga.
Tute trefi Kadijević Jovu
pa mu Jovo Božju pomoć zovnu.*

45 *„Di si bijo Andrija Šimiću?“
Andrija mu po istini kaže
šta su njemu Turci učinili;
Al' je Jovo njemu govorijo:
„Nemoj u nji iskat pravicu,*

50 *prava će te stavit u tamnicu,
već ajdemo da mi četujemo
i da Turke sudu naučimo:
Ja i' sudim ali sam ne mogu,
već uzdišen i molin se Bogu*

55 *da kakvu skupin družinu
i naplatin tursku zadužbinu. “
Kako rekli tako učinili,
Šimić mu vako govorijo:
„Svaku noć ću s tobom biti,*

60 *a po danu kući ću oditi. “
Svaku noć su skupa bili,
a po danu Šimić kući iša:
Tada jedan Turčin poginijo,
Turci vele, Šimić ga ubijo,*

65 *zato kući više nije smijo,
već se s Jovon po gorici krijo.
Već su do tri minule godine,*

- a da kući nisu došli.*
Jovo Šimiću tide govorit:
- 70 *„Evo tri su minule godine,
moj Andrija mili pobratime,
da mi kući nismo došli
ni vidili naša draga sela,
ni svojtu našu, jel' nam vesela.“*
- 75 *Andrija mu vako govori:*
*„Meni se nešto snuje,
izdaja nas tamo dočekuje.“*
*Jovo kaže: „E pa ja ću poći
da neću više ni doći.“*
- 80 *I oni se tada uputiše,
do Ržanova sela dođoše,
tute i' je noćca uvatila;
Andrijica Jovi govori:*
„Iman ovde prijatelja.“
- 85 *Tu svratiše; pa on veli
svom prijatelju:*
*„E Dudiću usliši nam želju,
da mi ovde konak učinimo
i junački život odmorimo.“*
- 90 *Dudić im je život zagarantova
Jovo ne tide pod ključen ležat,
nego ode Jovo u pojatu;
a Šimić je vrlo umoran bijo,
pokraj vatre on je zasnio.*
- 95 *Šimić spava, izdaja ne spava;
izdade ga kući izdajica,
prokleta mu i žena i dica!
On u selu kaza koloncin
kad su bili kraj pojate proći.*
- 100 *Jovo i' je oćutio doći,*

iz pojate počeo bižat,
 olovo ga među pleća svati,
 mrtav pade Kadijević Jovo.
 Šimić spava, za ništa ne čuje;
 105 oni njega tada svezaše.
 Kad se Šimić iz sna probudijo,
 izdaju je tada opazijo,
 svojih rukan silno omahuje,
 izdajicu i grdi i suje:
 110 „Što me niste prije probudili
 i svi na me tad udarili,
 poznali bi Boga velikoga
 'ko vas zubi od andžara moga,
 a sad mi je snaga oduzeta,
 115 vodite me niko van ne smeta.“²¹

Andrijica je pao u zasjedu 11. siječnja 1871. godine. Družina je razbijena, a on – ranjen i jedva spašen otišao u Runoviće. Kum Ante Garac, kod kojeg je bio, izdao ga je na ženin nagovor. U snu su ga svezali, a on ih je prokleo: „Dabogda moje noge bile nad vašim glavama!“ Dovedi su ga na sud u Split i osudili na doživotni zatvor.²²

Andrija Šimić pomilovan je u 68. godini života od strane cara Franje Josipa. Dočekala ga je gomila ljudi kada je došao u Split. Svugdje je bio rado viđen i ugošćen. Postoje dvije predaje o njegovoj smrti:

U Zmijavcima se pripovijeda da je Andrijica po stare dane uvijek sjedio ispod onog debelog hrasta, ispod kojeg je sjedio i djed Kikaš iz Prosjaka i sinova i da su ga našli tako gdje je umro sjedeći ispod hrasta. Po drugoj predaji Andrijica je 5. veljače 1905. godine krenuo župniku u Runoviće da se ispovjedi. Na putu je umro od kapi i to baš blizu kuće svog izdajice Garca, koji je umro tri dana prije Andrije. Andrijina kletva

²¹ Vidi: Dragić, Marko, Hajdučki harambaša Andrijica Šimić po čijim vrlinama je nazvan HNK Hajduk, Kulturna baština: časopis za pitanja prošlosti splitskoga područja 46. Društvo prijatelja kulturne baštine Split, Split, 2020, str. 309-312.

²² Dragić, Marko, *Zbilja o harambaši Andrijici Šimiću u usmenoj i pučkoj epici*, Motrišta 33, Mostar 2005., 108.

Garcima „Moje noge nad vašim glavama stale“ ostvarena je. U Runovićkom groblju počiva harambaša Andrijica Šimić, a noge su mu iznad glave izdajice Garca.²³

Za života je bio skroman i pobožan, *kad je bio preko puta crkve Gospe Sinjske, poklonio se Sinjskoj Gospi* dok su ga preko Sinja vodili u zatvor. Jednom prigodom je također *sa svojim stricem dojahao u Sinj i tu su mu našli hajdučko odijelo i uslikali ga*. U Sinjskoj krajini se pričalo da bi Andrija sve što uzme Turcima, dijelio sirotinji. Najsiriromašnjima bi noću zavezao blago ispred kuće da se razvesele ujutro. Također je i parcele darivao sirotinji. Nerijetko se u Sinju sakrivao dok su ga tražili po planini Prolog: „znajte braćo, da sam noću u Sinj dolazio i preko dana bi tu stao pijujući kavu.“²⁴

2.1.1.3. Vitezovi Vučkovići

Dragić (2003) piše o potvrdi stvarnosti djela i junaštva vitezova Vučkovića koji su iz duvanjskog kraja došli u sinjski. Ime su dobili po Vučku, sinu plemenite obitelji Nemanović. O ovoj povijesnoj zbilji piše i pjesnik fra Andrija Kačić Miošić (u *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*). O vitezima Boži Vučkoviću koji je sudjelovao u oslobađanju Sinja 1715. godine Kačić pjeva u stotoj pjesmi naslovljenoj *Prva pisma vitezova sinjski*.

Po jednoj od narodnih predaja, *sinjski Vučkovići podrijetlom su od Vučkovića koji je zbog prava prve bračne noći ubio bega i svoju mladu a potom pobjegao u Sinj:*

Bijo je neki naš momak i ženijo se. Te večeri došo beg spavat š njegovom mladom, a on to sve gleda. Najpošlje nije mogo izdurat pa ubije najprije njega pa i nju. To misto, di je ga ubijo, zove se Vučkovine, jer je on bijo Vučković. Kad je ga lipo ubijo, pobigne u Sinj. Sinjski Vučkovići su postali od njega.²⁵

Najpoznatiji je iz Vučkovića ipak fra Pavao Vučković - brat serdara Tadije. Zahvaljujući njemu, 1687. iselili su se Ramljaci i Duvnjaci u Cetinsku kraju. 1697. godine Turci su ga zarobili, u Čitluku kod Sinja, u kuli. Hrabro je pobjegao iz tamnice u Bagdadu i Carigradu te je

²³ Isto, str. 111.

²⁴ Dragić, Marko, *Hajdučki harambaša Andrijica Šimić po čijim vrlinama je nazvan HNK Hajduk*, Kulturna baština: časopis za pitanja prošlosti splitskoga područja 46. Društvo prijatelja kulturne baštine Split, Split, 2020, str. 318 prema Mijo Milas: *Hrvatski narodni junak Andrijica Šimić* (drugo prošireno izdanje). Split 1996., str. 146.

²⁵ Dragić, Marko, *Zbilja o knezovima Nakićima i Vučkovićima u "Razgovoru ugodnom" i tradiciji* Školski vjesnik, časopis za pedagoška i školska pitanja 52. (3-4) Split 2003, str. 292.

sagradio crkvu i samostan u Sinju. „Ratovao je protiv neprijatelja i oslobodio mnoga mjesta. Kad su Turci opsjeli Sinj fra Pavao se zatvorio i pomogao ga braniti hrabreći branitelje.“²⁶

2.1.2. Čudesna obrana Sinja

S obzirom na to da je crkva Čudotvorne Gospe Sinjske poznato marijansko svetište u Hrvatskoj, mnogi su pisali o njenom nastanku veličajući njen lik i djelo. Nažalost, za vrijeme osmanske okupacije ni Sinj nije prošao bez patnje. Turci (preko 60 000 vojnika) su nemilosrdno napali Sinj, ali Sinjani (njih 700) su se spremili na obranu moleći se Majci od Milosti te su porazili Osmanlije nakon 7 dana borbe. „Turci su tri puta jurišali, a onda su se najednom preplašili. Uzaludno su paše sabljama udarali svoje vojnike koji su u strahu bježali. U noći s 14. na 15. kolovoza paša se s vojskom povukao u Livno.“²⁷

Prema predaji, Gospa Sinjska prikazana kao *žena u bijelom* ih je otjerala. U spomen na ovaj događaj, u Sinju se već nekoliko godina održava predstava *Opsada Sinja 1715.* gdje se uprizoruju događaji koji su prethodili slavnoj pobjedi, prema scenarijskom predlošku prof. Velimira Borkovića.²⁸

Značajno je i to što je 1715. godine blagdan Uznesenja Blažene Djevice Marije bio u četvrtak pa se i predstava održava četvrtkom.

2.1.2.1. Legenda o čudotvornoj slici Gospe Sinjske

Vjerski karakter je glavno obilježje legende. Vjeruje se u ono o čemu legende kazuju. Likovi su također vjerski sudionici. Legenda se dugo poimala kao pripovijest iz života svetaca, te o Božjim i svetačkim čudesima. Legende su fakturom bliske predaji i katkad su teško odvojive od njih.²⁹ Karakteristično za legende jest element čuda.

Cetinjani vjeruju da je u njihovoj bitci protiv Osmanlija i konačnoj pobjedi 1715. godine veliku ulogu odigrala Čudotvorna Gospa Sinjska. Ona je dala dodatnu snagu zajedništvu

²⁶ Isto, str. 290.

²⁷ Dragić, Marko, *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*, Croatica et Slavica Iadertina 12 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2016., str. 165

²⁸ <https://www.sinj.hr/clanak/opsada-sinja/> (20.8.2022.)

²⁹ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str 448

Cetinjana. „Po Gospinom zagovoru Sinj je čudesno obranjen od Turaka s 14. na 15. kolovoza 1715. godine. U spomen na tu čudesnu obranu od 1715. godine trči se Sinjska alka.“³⁰

Njenu su sliku predvođeni fra Pavlom Vučkovićem ramski svećenici, bježeći zajedno s tamošnjim pukom od Osmanlija, polovicom listopada 1687. ponijeli sa sobom u Sinj kao najveću dragocjenost koju su posjedovali. „Gospi su se pridavale različite moći: posebnim je znacima upozoravala na nadolazeće nevolje, ozdravljala bolesnike, a prema vjerovanju njezina je slika u ključnom trenutku borbe spomenute godine oživjela i zauvijek zaustavila neprijateljske napade na Sinj.“

Crkva na Šćitu u Rami sagrađena je najkasnije u 14. stoljeću. Marko Dragić navodi da iako nema pouzdanih činjenica o podrijetlu slike Gospe Sinjske, vjeruje se da je sliku Gospe od Milosti u crkvu na Šćitu u Rami donio sv. Jakov Markijski tridesetih godina 15. stoljeća. Čudotvorna je slika Gospe od Milosti svaki put ostala neoštećena unatoč svim okupacijama, uništavanjima, paljenjima i ostalim nedaćama (Turski su vojnici četiri puta uništili crkvu i samostan na Šćitu te fratre poubijali. Pravoslavci s Vukovskoga i Ravnoga (kod Kupresa) crkvu su spalili 1682. godine.) koje su zadesile mjesta odnosno crkve i samostane gdje se slika nalazila. Također opisuje seobu Ramljaka u Sinj, donošenje slike te izgradnju nove crkve: „Ramski franjevci predvođeni fra Pavlom Vučkovićem“³¹ bili su prisiljeni napustiti svoju Ramu i nastaniti se u Dalmaciji. Sa sobom su tada ponijeli jedino sliku Gospe od Milosti. Jedno vrijeme boravili su u Dugopolju te Splitu stalno čuvajući sliku svoje Gospe. Kad su sagradili crkvu i samostan, iz Splita su prešli u Sinj 1696. god., ali nisu odmah ponijeli Gospinu sliku jer su htjeli pripremiti crkvu i samostan te potom donijeti Gospinu sliku. Golem broj vjernika iz svih krajeva Hrvatske, Bosne i Hercegovine i drugih zemalja cijele godine hodočasti Gospi Sinjskoj na zavjet, a osobito na blagdan Velike Gospe kada se Gospinu svetištu slije više tisuća hodočasnika. Mnoge su milosti Gospe Sinjske – izliječeni su razni bolesnici (padavica, groznica, bolest prstiju...) koji su vjerovali. Dragić zaključuje: „Vjera u Boga i ljubav prema Domovini imaju najveće zasluge za opstojnost hrvatskoga vjerskoga i nacionalnoga identiteta.“³²

³⁰ Dragić, Marko, *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*, Croatica et Slavica Iadertina 12 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2016., str. 154

³¹ O tome više: Dragić, Marko, *Zbilja o knezovima Nakićima i Vučkovićima u "Razgovoru ugodnom" i tradiciji* Školski vjesnik, časopis za pedagoška i školska pitanja 52. (3-4) Split 2003, str. 283-295.

³² Dragić, Marko, *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*, Croatica et Slavica Iadertina 12 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2016., str. 176.

U Sinj se išlo tada, a ide se i dan danas na hodočašće iz svih krajeva jer je Gospa Sinjska zaštitnica Sinja i Cetinske krajine: Najvjernija odvjjetnice na braniku stoj, čuvaj našu svetu vjeru i hrvatski dom. Ja san najviše volio reć: „Gospe Sinjska kraljice Hrvata, čuvaj mene i dva moja brata.” U procesiji bi se nosila Gospina slika. I kad bi narod sa slikom proša ispid suda slika bi potamnila, prominila bi boju ako bi se dogodilo da se sudi nepravda. Ako je neko pogrešno optužen i osuđen.“³³

U Cetinskoj krajini pripovijeda se o egzodusu Ramljaka koji su sa sobom ponijeli sliku Gospe od milosti:

Nakon velikog poraza Turaka, oni su se okomili na jadan domaći kršćanski narod posebno na području Duvna, Livna, Rame i okolnih mista. Zbog nemilog straha fratri iz tih područja odlučili su uteć u naše krajeve. Fratri iz Rame sa svojim narodon 1687. god. pod vodstvom Pavla Vučkovića dolaze u naš kraj, u našu Cetinsku krainu. Jedan od tih fratara šta su bižali zapalio je samostan u Rami da ga ne ostavi Turčinu. Bižeći sa sobom su ponili sliku Gospe iz Rame.³⁴

2.2. Etiološke predaje

Etiološke predaje tematiziraju podrijetlo pojava i stvari te njihova imena.³⁵ Ukratko, objašnjavaju zašto se nešto zove tako kako se zove. Porfirogenet u svom djelu bilježi povijesnu predaju o Hrvatima koji su u današnju domovinu došli predvođeni petoricom braće: *Klukasom*, *Klobekom*, *Kosincom*, *Muklom* i *Hrvatom*, te dvjema sestrama *Tugom* i *Bugom*. Porfirogenet VII. spominje i Cetinsku županiju te navodi i legendu o sv. Pavlu koji je na Mljetu oduzeo otrov zmijama.

2.2.1. Vrelo Kosinac

Vrelo Kosinac nalazi se u mjestu Gala kod Otoka. Grad Sinj i većina okolnih mjesta opskrbljuju se vodom upravo od tu. Prema tradiciji, vrelo Kosinac baštini ime prema Kosincu, jednom od petorice braće koji su predvodili Hrvate u današnje krajeve:

³³ Kazao mi je 2016. godine Marko Omrčen Čeko rođen 1946. godine u Otoku.

³⁴ Isto, str. 160.

³⁵ Bošković-Stulli, M. (2006), Priče i pričanje. Stoljeća usmene hrvatske proze. Zagreb: Matica hrvatska., str. 22

*Bilo je to u zemane kad su Rvati dolazili. Bilo njizi pet braće i dvi in sestre. Jedan od nji bijo je Kosjenac i prolazeći ovin našin krajevima napijo se ladne vode s ovog našeg izvora i eto od tada se po njemu zove Kosinac. Taj izvor nikad nije prisušijo niti će.*³⁶

2.2.2. *Osinium*

Ipak, malo tko od Sinjana zna zašto se Sinj zove tako. Ispod sinjske tvrđave nađen je zavjetni žrtvenik s oštećenim natpisom *Bogu najboljemu i najvećemu i dobrom duhu zaštitniku Osinijata* koji svjedoči o nazivu naselja na području sinjske tvrđave (Osinium, Osinij) iz kojega je nastao kasniji naziv Vsinj. Antički toponim Osinium izveden je od sličnoga etnika.³⁷

Taj se žrtvenik čuva u Arheološkoj zbirci Franjevačkog samostana u Sinju. Srednjovjekovni Cetinjani su svoju najvažniju utvrdnu nazivali Vsinj te se u pisanom obliku tek od ranoga novog vijeka ustalio lakše izgovorljiv naziv Sinj.

2.2.3. *Luca Vilenica*

Često su etiološke predaje vezane uz imena i nadimke nadahnute nadnaravnim bićima:

*Ona meni kaže: “Dušo mene zovu Lucon Vilenicon. A ja nisan Luca Vilenica, već Luca Škraparica.” Kaže da je bila kod ovaca i plela igle. I ispadne joj igla i upadne u škrapu i ona se nagne izvaditi iglu i kako se nagela ostala je tako, nadubila se na glavu između stina. I onda su je išli tražiti i našli je na Gradini, odnile je vile i uvukle u škrapu.*³⁸

³⁶ Dragić, Marko, *Povijesne i etiološke predaje iz Otoka Sinjskoga*. Tragovi tradicije, znakovi kulture (Zbornik u čast Stipi Botići) (ur. Evelina Rudan; Davor Nikolić; Josipa Tomašić) Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatsko filološko društvo, Matica hrvatska, Zagreb, 2018. str. 289

³⁷ Jadrijević Ante, „*Novi rimski natpis s grada Sinja*“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 51, 1940., 157-159

³⁸ Zapisala sam 2022. godine na Biteliću. Kazala mi je Nevenka Jukić.

2.2.4. Marijina jama

Diljem Hrvatske i Bosne i Hercegovine mnogi toponimi nazvani su po djevojkama mučenicama. O tome svjedoči i kronikat:

Moja baba mi je pripovidala priču o dvi mlade cure, Jeli i Mariji šta su išle u prašku u planinu i šta su ih napali Turci i tili ih poturčit. Jela se od stra odma pridala i poturčila, ošla živit u Bosnu i izrodila gori dicu. A Marija šta je sa njon bila nije se tila poturčit već je bižala prid Turcima i bacila se u jamu da je ne odvedu. Tu je poginila, i od tada se ta jama zove 'Marijina jama'.³⁹

2.2.5. Svatovska groblja

„Svatovska groblja“ nastala su na mjestima gdje bi Turci dočekali kršćanske svatove želeći oteti nevjestu. Počeo bi krvavi boj i svatovi bi izginuli i sahranjeni su na mjestu zločina. Narod ta groblja zove i „Kameni svatovi“. U Otoku također postoji „Svatovsko groblje“:

Na Roknjači, di su naslagane one velike stine iza kapele sv. Ante je svatovsko groblje. Priča se da su tu Turci pobili svate. Kad se napravila hidrocentrala u Rudi tili su tudan probit put do centrale, ali jednome se čoviku šta je tu doša kopat nešto ukazalo, nešto čudno i on se pripa i tada se rađa zaustavila, a tek se kasnije probio put par metara niže jer niko nije smio groblje dirat, a tu su kažu sami grebi, sve jedan do drugoga.⁴⁰

2.3. Mitske predaje

Kao što i sam naziv govori, mitske predaje u sebi sadržavaju mitske elemente. Odnosno, likovima su pripisane nadnaravne moći. Ove predaje odlikuje razrađena fabula, a pripovijedaju se kao memorati, susreti s vilama.

³⁹ Dragić, Marko, *Povijesne i etnološke predaje iz Otoka Sinjskoga*. Tragovi tradicije, znakovi kulture (Zbornik u čast Stipi Botici) (ur. Evelina Rudan; Davor Nikolić; Josipa Tomašić) Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatsko filološko društvo, Matica hrvatska. Zagreb, 2018. str. 290.

⁴⁰Isto, str. 291.

2.3.1. Vile

Mašta puka je stvorila i objasnila ono što zdravim razumom nije bilo shvatljivo. Tako je stvorena i figura vile: „Savršen sklad vilina tijela, iz ljudske perspektive, obvezatno je u svim pričama narušen nedostatkom: ima ili magareće ili kozje noge. Simboličan je ovaj nedostatak između gornjega dijela tijela i nogu, između ljepote koja je uzorna, čista ljepota, koja ni gledati ne da i golemoga nedostatka u donjem dijelu tijela (po ljudskim mjerilima).“⁴¹

Vila je jedno od najčešćih mitoloških bića. Pripovijedalo se i da su vile pomagale hajducima u borbama. „Kad su se Turci spremali osvojiti Sinj, vila je Sinjane obavijestila da se pripreme za obranu, oni su obranili grad.“⁴²

2.3.1.1. Vile u Gradini

Gotovo svugdje su slične predaje o vilama odnosno predodžba o njima: lijepe vesele djevojke s magarećim nogama.

*"Išli su u planinu. Rano ujutro se išlo. Kad su došli gori iza Gradine di ima u rupi veliki vrta, čuju nešto bati. Oni stali, slušaju, primakli se. A vile ujtile kolo i igraju. Sve su poput ka i žene, sve imaju. I samo magareće noge. Oni se pripali i biži kad su vidili šta je."*⁴³

2.3.1.2. Vila i pastir

Maja Bošković-Stulli (1968) zapisala je predaju o slabom pastiru koji je bio zadirkivan od strane ostalih pastira (kazao joj Stipan Radović, rođen 1890. u Radošiću). Vila mu je dala jakost:

(...) A onda on siroma' doša, pa kršijo neku dugu granu, pa meća joj za glavu, glava joj bila na suncu, pa joj on meća to, da joj je 'lad na glavi. Onda se ona prenila i on joj rasplićao vlasi, da joj ne stoje zapletene. Onda ona sila pa kaže:

⁴¹ Botica, Stipe, Vile u hrvatskoj mitologiji, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, 1990., str. 30-31

⁴² Dragić, Marko, Vile u tradicijskim pričama šibenskoga i splitskoga zaleđa. Godišnjak Titius 10. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., str. 223-224

⁴³ Kazala mi je 2016. godine Anđa Bandić (djev. Prološčić) rođena 1949. godine na Vučipolju.

– *A šta si ti ovo donijo ovde?*

– *To san ja donijo tute da van je 'lad na licu, a ne da van sunce peče lice.*

– *Dobro, što god očeš, ti sad u me pitaj, ja ću tebi dat.*

Kaže on:

– *A šta ćete – kaže – ovamo iman ove moje čobane pa oni su svi jači od mene i tuku me. Uvik me tuku i šalju me da vraćan blago, a ja moran.*

– *Dobro, ne boj se, ajde tamo među nji'. Koji god poleti na te ti ga uiti pa baci ća. Pa drugog pa trećeg, sve strpaj jednog spram drugog.*

– *Ne mogu, ja san nejak.*

– *Vidit ćeš da ćeš biti jak, sve ćeš ih bacit.*

On tako dopa među tu čobančad, oni na nj, a on sve poda se zbacu. Vidite što mu je vila dala

tute te jakosti, razumite, to je bilo za njega spas, i on je bijo junak između svih tizi ostali'.⁴⁴

2.4. Demonološke predaje

Demonološke (demonске) predaje specifične su po tome što sadrže osobni doživljaj kazivača odnosno susret s demonološkim bićem. „Najčešći demoni u toj vrsti naših predaja su: vještice, stuhe, irudice, kuga, kučibabe, vukodlaci (kodlaci, kudlaci, kozlaci), čaratani, đavao (vrag-crni ovan, crni pas), orko, mačić; zloguke ptice (gavran, kukviža), te razna plašila, prikaze, utvare.”⁴⁵

⁴⁴ Bošković-Stulli, Maja. 1968. „Narodne pripovijetke i predaje Sinjske krajine.” U: Studije i građa o Sinjskoj krajini. Ur. Bošković-Stulli, Maja; Gušić, Marijana; Palčok, Zoran; Žganec, Vinko. Zagreb: Institut za narodnu umjetnost., str. 394.

⁴⁵ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, (Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 436-437

2.4.1. Vještice

Prema narodnom vjerovanju, vještice su najčešće žene, rjeđe muškarci, nadnaravnih moći kojima se služe isključivo kako bi naudile ljudima, životinjama i biljkama. Zastrašujućeg su izgleda i ponašanja. Boje se Boga pa se i na sam njegov spomen mogu poništiti njihova zlodjela. Njihova moć kao i ostalih demonskih bića nestaje s prvim pijevom pjetlova. U hrvatskoj tradicijskoj kulturi pripovijeda se da su „vještice stupile u savez s đavolom pogodbom koja se potpisivala krvlju. Konkretna ženska osoba bi đavlu prodala dušu, a đavao bi njoj dao *natprirodne moći*. Zamišljane su kako jašu na metli s grbom na leđima i dugim nosom.“⁴⁶ Djelovale su i nanosile zlo tako što su “ulazile kroz ključanice, spolno bludničile s đavolom, jele djecu, držale tajne sastanke, spremale masti za ljubavne napitke, izazivale razne bolesti i ludilo, gušile pri spavanju itd.”⁴⁷ Vještice su se spaljivale, a „u Hrvatskoj je spaljivanje vještica zabranila Marija Terezija 1758. g. Vjerovalo se da ima i lijepih vještica jer i đavao voli što je lijepo.“⁴⁸ Valja razlikovati bezimene vještice u bajkama od ovih u predajama koje su stvarne osobe.

2.4.1.1. Urokljive oči

Uz vještice je vezan i motiv zlih pogleda, odnosno urokljivih očiju. Vjerovalo se da su vještice svojim zlim pogledima mogle nauditi drugima, i svjesno i nesvjesno:

Za jednu ženu se pričalo da ima zle oči. Neću ti kazat ime, nije lipo to. Ja san vodila krave na ispašu i prid kraj dana krenila kući, pomust ih i spratit. Ta žena je sidila ispid svoje kuće, na vratima i gledala u me odnosno prema meni. Ja pokušavan izmust kravu ispid štale, a ona ne da ni jednu kap mlika. Ni malo. Samo je vukla mliko prema gori i podizala rep. Nema ništa. I ja nju otrala u štalu i zatvorila. Druga krava je već bila u štali i nju sam normalno svezala i pomuzla. I ujutro sam ponovno išla pomust krave i obe su normalno dale mlika. Svekrva je odma vidila da nema dosta mlika kad san donila

⁴⁶ Kežić Azinović, Anita; Dragić, Marko, *Demonološke predaje Hrvata u Ljubuškom. Hercegovina*, godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe, br. 20. Mostar 2006, str. 63-64.

⁴⁷ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, (Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 437

⁴⁸ Kežić Azinović, Anita; Dragić, Marko, *Demonološke predaje Hrvata u Ljubuškom. Hercegovina*, godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe, br. 20. Mostar 2006, str. 63-64.

u kući. I pitala me je kako to samo malo mlika ima. Ja kažen sinoć jedna krava nije dala nijednu kap. A svekrva pita di san je muzla. Ja kažen isprid kuće. A ona će na to: “Jel onaj vrag bio tamo? Jesi vidila nju?” Pa je, sidila je na vratin i gledala šta ja radin rekla san. Svekrva je pitala zašto joj nisan rekla da nešto poduzme. Pitala san se šta. A kaže ona: “Ja bi u bocu uvatila tri kvarta mokračé dok se krava mokri. Mora bit tolko, ni litra ni po litre. I odnila bi to prolit u gnjojak ili 'rpu. A ova sa zlin očima se ne bi mogla pomokrit doklen ne bi došla kod tebe zatražit nešto da joj daš iz svoje ruke, pitat nešto ka u zajam.” Ali ja to nisan znala da ta baba može nešto takvo napraviti, prvi put čula da to postoji. Ona kaže sad je kasno kad mi sinoć nisi rekla to.⁴⁹

2.4.1.2. Susret svekra sa vješticom

Svekar sveza kola i konje i krenili, kad su došli blizon kuće di je bila vištica, konji podivljali, oće iskidat sve, on ih smiriva, oni neće da stanu. On iskočio iz kola, konji tamo izletili, sve istrkali. On počé vikati na nju šta nije ušla u kuću, a ona rekla da nije znala da ima zle oči.⁵⁰

2.4.1.3. Rađanje u posteljici

Više je takvih predaja koje imaju dosta poveznica s već postojećom literaturom, primjerice rađanje u posteljici, čaranje i slično:

Moja ti je mater rađala sina najstarijeg. Prije toga je ta baba vištica rekla njojzi: “Daj mi mlada travešu.” A ova kaže ne mogu ti dat kad ni ja neman. A ona njoj kaže: “Neka, neka ti ćeš mene zvat kad se budeš babila.” I kad je moja mater rađala, deset dana je to bilo Bogu dušu, Bog je neće. Onda je rekla mome ćaći: “Ante zaklinjen te Bogon, ajde otiđi po babu Vukušu i neka dođe, ja više ne mogu trpiti.” Ćaća oša k njojzi i govori ajde baba rađa Milica, dođi tamo. A ona nije došla niti do po puta, moja mater već rodila. I kaže: “Aha, jesan ti rekla da ćeš me zvat. I ovo će bit moj zet.” I bio joj je zet, moj Jerko oženio Vinku, unuku njezinu. Ona je znala čarat, zvali smo je vištica zato.

⁴⁹ Zapisala sam 2022. godine na Biteliću. Kazala mi je Marija Jukić.

⁵⁰ Kazala mi je već spomenuta Matija Jukić.

Mi smo je zvali Gobica. I kad je bila trudna i rodila, mala se rodila u košuljici. I onda su oni tu košuljicu bacili u gnjojak. Zato ona nije vištica, a Gobica je bila. Više nema vištica jer se sad većinon dica rađaju u rodilištu pa se ta posteljica baca u školjku il di već. I prase se okoti u košuljici. I ja mu brže bolje s njuške skinen to i s njega i onda ono dođe sebi. Krevalo bi da to ostane na njemu, uguši ga, ne može disat.⁵¹

2.4.1.4. Okupljanje vještica

Još i danas stariji ljudi vjeruju u postojanje vještica jer su im te priče i događaji ostali upečatljivi u sjećanju iz djetinjstva:

Sad će Korizma. Nema više ist masno, nema ništa. Govori meni baba: "Matija donesi ti kumpira, ja iman masti pa ćemo lipo ispeć. Moramo postit Korizma je." Tako bome ja i ona stojimo, sunce zašlo već, suton je. Govori ona vidit ćeš kako tamo iz njivice idu vištice. Gledan ti ja kad pet, šest njizi gori doli odaju. Vištice. Bože moj svitla ko zvizda na nebu. Kaže višeš sad kako odu doli na pištetić i višeš nunde će se skupit i nestat će ih. I kad se skupe vidit ćeš kako ih se dignu više. Kad njizi jedno desetak, već je mene počela jeza vatat. I kad su došle na ponorine, njih jedno dvadeset i više. Moj sinko prvaju, letaju, gori doli. Ajmo kaže sad na osoje, višeš kako igraju kolo, na moje Šime bunar. Ja kažen: "Ne smin moja bako, ja od stra ne znan di san više. Neću ja ić tamo, ko zna šta bi još bilo." I ja nisan smila ić. One su ošle na osoje, igrale su kolo. Dozivale se. Ja san to vidila. Možda bi ja vidila i više njizi da san otišla za njima, al pripala san se. Nit san pekla kumpire nit san više po noći smila izać. Da ja to nisan vidila, more bit da se ne bi tolko pristrašila.⁵²

2.4.1.5. I o drvo i o kamen

Pričali su se čak i vicevi o vješticama koje se nerijetko povezuje sa svekrvama:

*Svekrva i nevista su bile u kući. I svekrva nevistu poslala leć, sila kraj komina i prlja po lugu drveton i kaže: **Ni o drvo, ni o kamen, na Biokovo pod ora'**. I ode. Onda*

⁵¹ Kazala mi je već spomenuta Matija Jukić.

⁵² Kazala mi je već spomenuta Matija Jukić.

je išla nevista ponovit za njon, kaže ako može ona, onda mogu i ja. Uzela i nevista drvo i prlja i kaže: *I o drvo, i o kamen, na Biokovo pod ora'*. Dok je jadna došla na Biokovo, udarila od svako drvo i kamen. Nije znala reć kako i svekrva pa se stukla živa. Govorilo se i ' *Ni o drvo, ni o kamen, pod levanat, pod ora'* ", ka doć pod ledinu ili oraj di su se skupljale vištice.⁵³

2.4.2. More

Uz vještice, druga najčešća tema predaja su more. "Dok su vještice stare žene, more su mlade, neudate djevojke koje bi, nakon udaje, postajale vještice."⁵⁴ Ako bi im se osoba na neki način zamjerila, more bi je gušile pri spavanju: "Mora je cura zle krvi, željna mlade krvi. Kad ne more da se mladosti drukčije dočepa, tare i mori mladost pri spavanju. Voli mladu mušku krv nego žensku. Muško mori od želje, a žensko od zavisti."⁵⁵

Slijedi nekoliko predaja o morama, gotovo svi članovi obitelji su imali nekakvo iskustvo:

2.4.2.1. Tamjan protiv mora

*Kad sam ima 10 godina, sigurno me je dvi godine morila. Šta ja znan, tare te. Ne znan kako ću ja tebi to opisat. To su sise tvrde, natekle. Bolilo me za poludit, više nisan moga živit i govorio san materi da me boli. Mater ispričala ujni i onda ti je moja ujna pokojna išla tamo u Dragović u popa pravoslavnog i on je posla tamjan, male grumenčiće i onda je meni mater to ušila u robu. U gaćice. Nikako nisan skida te gaćice ni dan ni noć. Iša san se u njima i kupat i spavat i sve. I kad mi je to stavilo na me taj tamjan više me nije trala ta mora.*⁵⁶

⁵³ Zapisala sam 2022. godine na Biteliću. Kazala mi je Jadranka Jukić, rođena 1965.

⁵⁴ Širić, Josipa. 2015. Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušškoga kraja, *Croatica et Slavica Iadertina*, 10 (2). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, 391.

⁵⁵ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, (Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 438

⁵⁶ Zapisala sam 2022. godine na Biteliću. Kazao mi je Miro Jukić, rođen 1969.

2.4.2.2. Mora u bolnici

A kad je moju strinu trala mora, ajme Bože došla do umiranja. Otrali je u bolnicu, a ja legla na njeno misto. Kad ujutro prid zoru, na me se nešto navali. A ja ne mogu govorit, jaučen, mumljan. Moja mater čula jer nije bila daleko, spavala ispod ona i ćaća. Kaže ćaća: “Brzo Milka, odnili je đavli, davi nam Matiju jer nije našla Ivu u krevetu.” I ja san čula kako je ona škripnila vratin. Nisan znala ni ko je ni šta je. Ništa, ošlo ća. Poslin k meni nije došlo. Ne bi ona mene, već je strina ležala tu. I strine nije bilo i ona se navalila na me. I otišla je ća kad je osjetila da moja mater ide.⁵⁷

2.4.2.3. Prevrtnje more

A moj pradid, on joj je ujtio jakićak. Prije su bile starinske one nošnje, jakić je bio u kumparenu. I on drža za kumparen i kaže u svašta je se ona privrćala: u zmiju, u žabu, u vuka, u lisicu, u svašta. On drži čvrsto, nećeš kaže i psuje. Ujutro kad je se svanilo, on u ruci naša toji jakić od nje. I ona došla, kaže nemoj me Ivane izdrat zaklinjen te Bogon, neće ti više nikad doć. I on je zna koja je to bila, al nije tio izdat jer se onda ne bi udala nikad.⁵⁸

2.4.3. Irudica

Priča o Irudici nastala je iz priče kako je Herodijadina kćer zanosno plesala Herodu te joj je obećao ispuniti svaku želju. Pitala je majku za savjet oko želje, a ona joj je rekla da traži glavu Ivana Krstitelja. Njih dvije su krive za njegovu smrt te se u hrvatskoj tradiciji nazivaju Poganica i Irudica.⁵⁹ „Irudice su demonološka bića koja su predvodila olujno nevrijeme. Nestalo je priča o irudicama. Ostale su molitve (basmе) protiv njih.“⁶⁰

⁵⁷ Kazala mi je već spomenuta Matija Jukić.

⁵⁸ Kazala mi je već spomenuta Matija Jukić.

⁵⁹ Dragić, Marko, Irudica u hrvatskome folkloru, Croatica et Slavica Iadertina, 13 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2017., str. 135

⁶⁰ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str 438.

To kad je nevrime, ja iznesen blagoslovljenu jelicu i to šta se nosi na blagoslov i onda govoriš:

*“Biži, biži Irudice,
majka ti je Poganica.
Od Boga prokleta,
od Svetog Ivana raspeta.”*

i bacaš i zapališ i onda ti grom neće u kuću, to te čuva.⁶¹

2.5. Eshatološka predaja

Dragić (2008) objašnjava da eshatološke predaje pripovijedaju o potresnom pojavljivanju ubijene tek rođene vanbračne djece, umrle nekrštene djece i ubijenih odraslih osoba. Ubijena i umrla nekrštena djeca pojavljivala su se noću, kriveći se u bijelim haljnicama sa svijećom u ruci. Također govore i o pokojnicima koji su se ustajali iz groba jer nisu ispovjedili sve grijeh. Te bi se osobe prikazivale samo svojim ukućanima i čim bi kazale neispovjeđeni grijeh, zauvijek bi nestajale.⁶²

2.5.1. Tintilinići (nekrštena djeca)

U Otoku kraj Sinja smatralo se da se djeca moraju krstiti čim se rode da postanu djeca Božja. Ukoliko bi se dogodilo da se dijete nije krstilo odmah, a umrlo je ubrzo nakon poroda, što je bio čest slučaj u prošlosti, po eshatološkoj predaji su se događale sljedeće situacije:

Kad bi se išlo u drva, išlo bi se s magaradi. Išlo bi njizi po desetak. Išlo bi se oko tri sata ujutro, po ponoći. Odalo se po sedan, osan kilometara. To su većinon išli muškarci. A kad bi išle žene, nailazile bi kraj puta da u buščiću svitli

⁶¹ Kazala mi je već spomenuta Matija Jukić.

⁶²Isto, str 426, 427.

svića. Čuo bi se plač dice. Kazivalo se da su to nemirne duše dice koja nisu krštena, a umrla su. To je predstavljalo neku opasnost i upozorenje da se tudan ne ide. Žene bi se od stra prikrstile, i rekle:

*Nevine duše vi ste tute stale,
a naše molitve vas vode do raja.*

*I svića bi se ugasila kad bi one izmolile.*⁶³

Dakle, vjerovalo se da samo molitva može spasiti nemirne duše.

3. VJERSKA USMENA LIRIKA

O dokazima prihvaćanja kršćanstva govori Dragić (2017):

*Katakomba u manastiru Krka i živa predaja da je u toj katakombi boravio sveti Pavao svjedoči da su Iliri prihvatili kršćanstvo u samom početku. O tome svjedoče i ostatci starokršćanskih crkvi. Povijesni, arheološki, arhivski i drugi izvori svjedoče da su Hrvati pod utjecajem Rimljana već u 7. st. prihvatili kršćanstvo i europsku kulturu. Po Konstantinu VII. Porfirogenetu, Heraklije je iz Rima doveo svećenike i od njih proizveo biskupe, nadbiskupe, prezbitere i đakone koji su pokrstili Hrvate. Hrvatska vjerska usmena lirika može se pratiti od 13. st. do naših dana. Te pjesme svjedoče o dubokoj religioznosti hrvatskoga katoličkog puka koji je svoju vjeru i običaje sačuvao kroz stoljeća.*⁶⁴

Također nudi i klasifikaciju molitvenih pjesama na: Adventske i božićne; Korizmene i uskrsne; Svetačke. Te dodaje: Molitvene pjesme Isusu, Molitvene pjesme Mariji, Jutarnje, Večernje, Obredne, Prigodne, Općinske (pripоруке), Prenja.⁶⁵

Vjersku usmenu liriku čine: molitvene pjesme, prenja, versificirane legende. Hrvatske vjerske pjesme svjedoče o dubokoj religioznosti katoličkog puka koji je svoje običaje i vjeru

⁶³ Kazao mi je već spomenuti Marko Omrčen Čeko.

⁶⁴ Dragić, Marko, *Tradicijske katoličke molitve u Ogorju i okolici*, (Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća), Kulturni sabor Zagore et. alt. Split, 2017., str. str. 655-689

⁶⁵ Dragić, Marko, *Tradicijske katoličke molitve u Ogorju i okolici*, (Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća), Kulturni sabor Zagore et. alt. Split, 2017., str. str. 655-689

sačuvao kroz stoljeća, bez obzira na vlast.⁶⁶ Za područje interesa najčešće uzimaju Kristovo rođenje, muku, smrt i uskrsnuće. Narodni pjesnici nižu biblijske motive koji mogu imati osobno i spasonosno značenje.⁶⁷

Da u Cetinskome kraju postoji tradicija usmenog pjesništva s naglaskom na crkvene (svetačke) pučke pjesme, svjedoče mnogi zapisi koje sam zabilježila na terenu. Život nije bio lagan, ali u molitvi su vidjeli spas. U primjeru koji slijedi, dijalog je umetnut u stihove kako bi se otkrila Isusova sudbina te majčina tuga. I danas postoje molitve za koje se vjeruje da mogu spasiti duše, najčešće iz čistilišta. U prošlosti je to bila upravo ova molitva. Posebno je zanimljivo ponavljanje istih stihova, naglašavanje duboke boli:

Moja baba je govorila da će i umrit, a da ja neću zapamtiti njene molitve. Da ti vidiš kako se to molilo po cile dane. Ne znan oću ti moć pripoviditi točno, moran zatvoriti oči da mi dođe ka prid san:

Crkvica se gradi, tamjanon se kadi.

U njoj Gospa kleči, iz sveg srca ječi.

Grozne suze roni, bile ruke lomi.

Otud idu dva: Sveti Petar i Pava.

Pitaju je: Zašto Gospe klečiš, iz svega srca ječiš?

Grozne suze roniš, bile ruke lomiš?

Kako ne bi klečala, iz sveg srca ječala?

Grozne suze ronila, bile ruke lomila.

Imala sam sinka jedinka pa mi ga oteše,

na križ ga propeše.

Zlatnu krunu skidivaše, a trnovu nabijaše.

Doletiš dva anđela krilutića,

krvicu skupiše, u vinčice vinoše,

⁶⁶ Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*, (Fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 128.

⁶⁷ Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995., str. 25

prid Boga je nose.

Bog je sam govorio:

Ko će ovu molitvicu izmolit,

s jutra rano i s večeri kasno,

paklena su mu vrata zatvorena,

a nebeska otvorena za vjeke vjekova,

Amen.

- A ponekad je završavala i ovako:

Bog je sam govorio:

Ko bi ovu molitvicu izmolio,

tri bi duše sahranio,

prvo očevu pa majčinu pa svoju,

*Amen.*⁶⁸

Težilo se za dobivanjem Božje naklonosti od rane životne dobi pa su pjesme djeci bile lako pamtljive. Ova molitva se u našoj obitelji još uvijek moli prije ručka, a baka ni sama ne zna koliko je stara:

Ovaj Očenaš, Zdravo Marijo i Slava Ocu

na čast Boga i Gospe.

Za rod i blagoslov

koji je Bog stvorio i blagoslovio.

Otac, Duh Sveti sišao,

sve nas blagoslovio.

Mrtvima pokoj, a nama živima zdravlje i veselje.

⁶⁸ Zapisala sam 2022. godine na Biteliću. Kazale su mi već spomenute Matija i Marija Jukić.

*Amen.*⁶⁹

Molitve su imale i odgojni karakter te su često nosile pouku koja bi ostajala u podsvijesti kao opomena:

*Sveti Petar u raj šetukaše,
za njim stara majka pristajaše.*

Sine Petre pričekaj me malo.

Majko moja ti nemereš vamo.

Ti si majko tuđu pređu plela,

otalen si sebi uzimala.

Krivon si se Bogu zaklinjala

da ti nisi tuđe uzimala.

- *Zato ja nikad nisan tila uzet kad bi plela nekom po selu nešto pa ostane vune, uvik bi vratila višak jer bi se sitila ove molitve.*⁷⁰

3.1. Veliki tjedan

U ovom poglavlju navodim neke od brojnih običaja i molitvi karakterističnih za Cetinski kraj. „U Velikom tjednu pučki običaji, obredi i vjerovanja prepleću se s crkvenom baštinom.“⁷¹ Razdoblje od Cvjetnice do Uskrsa u kršćanstvu se naziva Veliki tjedan i kao takav se iznimno poštuje. Svaki dan je „prožet uspomenom na Isusovu muku“.⁷²

⁶⁹ Zapisala sam 2022. godine u Sinju. Kazala mi je već spomenuta Anđa Bandić.

⁷⁰ Kazala mi je već spomenuta Nevenka Jukić.

⁷¹ Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 155.

⁷² Isto, str. 156.

3.2. Sveto trodnevlje

Razdoblje (40 dana) prije najvećeg kršćanskog blagdana naziva se korizma – priprava za Uskrs. Usko je vezan i pojam *pasija*. „U užem smislu pasija obuhvaća sveto trodnevlje. U širem smislu obuhvaća korizmu – četrdeset dana prije Uskrsa, a počinje na Čistu srijedu i završava na Veliki petak.“⁷³ Sveto trodnevlje odnosno *Vazmeno* obuhvaća „Veliki četvrtak, Veliki petak, Velika (Bijela) subota. Ti dani prožeti su Isusovom mukom, smrću i uskrsnućem za spasenje svijeta.“⁷⁴

3.2.1. Veliki četvrtak

Proslave blagdana, spomendana i svetkovina prati vjerska usmena lirika te razni običaji. Na Veliki četvrtak se tradicionalno za ručak kuha *zelje*: Po predaji je Gospa čekala Isusa s večerom. Pripremila je zelje, ali „Isusa nije bilo jer su ga uhvatile i otjerale Džudije“. Radi toga se tradicionalno na taj dan priprema zelje⁷⁵ i jede se *beskvasni kruh* te se zbog toga u narodu zove i *Zeljavi četvrtak*. Katolička crkva ulazi u Sveto trodnevlje i sprema se na slavljenje Uskrsa. Isus je ustanovio svetu misu te svoju prisutnost ostavio u kruhu i vinu. „Na taj dan nadbiskupi, biskupi i svećenici u mnogim crkvama neposredno podsjećaju na Isusovo pranje nogu apostolima tako što i sami peru noge dvanaestorici muškaraca, tzv. apostola.“⁷⁶ U Sinju odnosno na Vučipolju kraj Sinja se moli:

Dušice grišna,

budi uvijek kripna

kad budemo putovati dugin putin,

tisnin klancin

pitat će te duh nečisti:

⁷³ Marko Dragić, *Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini*, Hum, 6. Časopis Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru. Mostar, 2010., str. 82.

⁷⁴ Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 156.

⁷⁵ Dragić, Marko, *Metkovska pasionska baština*, Hrvatski neretvanski zbornik 6/2014, Društvo Neretvana i prijatelja Neretvana u Zagrebu, Zagreb, 2014., str. 230.

⁷⁶ Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 167.

„Jesil naša il Božja?“

„Nisan vaša neg Božja.

Bogu san se obećala

na Veliki četvrtak,

sto križića, sto jezića, sto znamena,

sto se puta prikrstit. “⁷⁷

3.2.2. *Veliki petak*

Na Veliki petak ne održava se euharistijsko slavlje, dan je žalovanja i nitko ne pjeva. „Oltari su bez križa, cvijeća, oltarnika i svijećnjaka, što simbolizira Isusovu muku i smrt.“⁷⁸ država se posljednji *Križni put*. Na Vučipolju se moli:

Danas petak rečeni,

oj Isuse mučeni,

tvoja muka svršena,

moja duša spašena.⁷⁹

3.2.3. *Velika subota*

U kasnim večernjim satima u crkvama počinje vazmeno bdijenje, majka cijele kršćanske liturgije koja završava svečanom euharistijom koja označava Kristovu pobjedu nad smrću. U sinjskom kraju u pamćenju je starinska molitva:

Zvoni, zvoni Glorija,

⁷⁷ Kazala mi je već spomenuta Anđa Bandić. Sve molitve koje zna naučila od svoje pokojne majke dok je bila dijete.

⁷⁸ Dragić, Marko, *Metkovska pasionska baština*, Hrvatski neretvanski zbornik 6/2014, Društvo Neretvana i prijatelja Neretvana u Zagrebu, Zagreb, 2014., str. 238.

⁷⁹ Kazala mi je spomenuta Anđa Bandić.

veseli se Marija!
Tu prođoše tri divice, tri Marije.
Svaka nosi bio bus
i u busu slavnu mast
da će Isusu rane mazat.
Anđel sidi za kamenom,
uplaše se tri divice, tri Marije.
'Ne bojte se tri divice,
ja znam koga ištete.
Vi ištete Božjeg sina.
Božji sin uskrsnuo,
na nebesa uzašao.
Poručio Petru, Pavlu
i Ivanu bratu svom
da mu dođu prikazati
crno krvi od lozice,
bijelo tilce od pšenice.'“⁸⁰

3.3. Uskrs

Što se tiče uskrsnih crkvenih običaja, Dragić navodi: „U kasnim večernjim satima u crkvama počinje vazmeno bdijenje, majka cijele kršćanske liturgije koja završava svečanom euharistijom koja označava Kristovu pobjedu nad smrću i u kojoj se odražava snaga Božje ljubavi koja od mrtvog čini živa. Bdijenje počinje lucenarijem ili službom svjetla. Blagoslivlja se vatra izvan crkve. Na blagoslovljenoj vatri ispred crkve pali se uskrsna svijeća koja simbolizira Isusa Krista uskrsloga - svjetlo. Uskrsna svijeća blagoslivlja se na Veliku subotu.“⁸¹ Također, kod nas u Cetinskoj krajini se u Crkvu nosi *sirnica, jaja i sol* na blagoslov. Sve blagoslovljeno se jede za doručak na Uskrs. Moli se:

Daj mi Gospe lipi dar,

⁸⁰ Dragić, Marko, Tri svete Marije u hrvatskim hrvatskoj pasionskoj pučkoj književnosti. Crkva u svijetu 56 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu. Split, 2021., str. 71.

⁸¹ Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 173.

*ja ću tebi lipi glas.
Da je uskrsnu Sinak tvoj,
na jutrošnji danak moj.
Gospe mi ga daj,
na umrli dan.⁸²*

Moli se i molitva Gospi:

*O prislavna Božja mati,
dostojna si milost dati.
Da ja ljubim Sina tvoga,
a mog Boga predobroga.
Zatim tebi koja jesi,
za njim priđem na nebesa.
On je vrio od milosti,
ti si ruta od slatkosti.
Njemu fala njemu dika,
tebi slava prevelika.
Amen.⁸³*

U nedjelju kada obilježavamo dan Isusovog uskrsnuća, u Čaporicama kod Sinja molilo se:

Tri Marije goron grede,

⁸² Kazala mi je spomenuta Anda Bandić.

⁸³ Isto.

*slavnom goron Maslinovon.
Svaka nosi bija bus
i u busu masti, pomasti,
čin će Isusu rane trati.
„Ne plašte se tri Marije,
tri Marje, tri divice,
Isus van je uskrsa,
na nebesa uzaša!”⁸⁴*

3.4. Molitve pred spavanje

Posebno je zanimljiva molitva koja se molila prije spavanja. Ljudi su u to vrijeme bili izloženi teškim životnim uvjetima, iscrpljujućem fizičkom radu i neimaštini. Spas su pronalazili u molitvi te su se uzdali u Boga – da im sačuva život ili da prijeđu u vječni život, živeći što pobožnije i poniznije da ih dočeka raj.

*Oj misusovo križu Isusovu.
Križon se križan, pod križ ligan.
Daj mi Gospe tvrdi sanak,
dok osvane bili danak.
A ja legoh ka u grobu,
ako ostanen hvala Bogu.
Ako ne ostanen, primi Bože
dušu moju u nebesku slavu svoju.
Oj Isuse Bože moj,
ja te zoven u pomoć,
da me čuvaš ovu noć.
Kad mi tilo počine,*

⁸⁴ Isto, str. 82.

da mi duša ne pogine.
Kad mi tilo zemlji pođe,
da mi duša u raj pođe.
O anđele lipi moj,
uz postelju moju stoj.
Prijatelju premili,
ovu noć me čuvaj ti.
Sveti Vide vidi mene,
draga Gospe krili mene.
Svi anđeli oko mene,
i blizu i daleko,
na vri gore Kalvarije,
tu je Isus i Marija.
Tu ćeš sina poroditi,
kako će mu ime biti.
Isusova ruka svrh svega puka.
Evo jesu dugi rajski puti,
svi biseron obasuti.
Oj Isuse budi hvaljen u sve vjeke vjeka.
*Amen.*⁸⁵

⁸⁵ Isto.

4. ZAKLJUČAK

Usmena književnost je književnost koju su ljudi usmenim putem prenosili s generacije na generaciju te su tako stvarali našu kulturnu baštinu. To je najstarija forma književnosti koja se javlja u kulturnim zajednicama koje ne poznaju ili ne upotrebljavaju pismo za književnu komunikaciju, već se djela naknadno zapisuju. Bila je izložena stalnim promjenama. Izražavala je shvaćanja i vjerovanja kolektiva, narodni duh i raspoloženje i pripadala je kolektivu bez obzira što je imala individualno porijeklo odnosno pojedinca kao stvaratelja.

U ovom diplomskom radu možemo vidjeti različite predaje te raznovrsne molitve. U Sinju se mnogi od tih običaja nisu zadržali, ali jedan dio ipak je. Trebali bismo njegovati vrijedne običaje kako bismo ih mogli usmenom predajom i vlastitim primjerom prenijeti na svoje potomke, da ne postanu samo prošlost i lijepa uspomena. Važnost usmene književnosti leži u njegovanju narodne nematerijalne kulturne baštine koju su stoljećima stvarali naši preci te u očuvanju nacionalnog identiteta.

Prikupljajući informacije za ovaj rad, saznala sam puno o prošlosti i načinu života mojih roditelja, bake i djedova, i ostatka obitelji. Važno je poznavati narodnu književnost, razumjeti je i ponositi se njome jer ona ima veliki značaj za očuvanje svijesti o zajedničkom postojanju. Običaji su temelj narodne kulture i upravo se u njima najjasnije očitava karakter i individualnost jednoga naroda. Usmena književnost je velika nematerijalna i kulturna vrijednost te je kao takvu moramo i poštivati i sačuvati od zaborava.

Izvori

Vlastiti terenski zapisi

Popis kazivača:

Anđa Bandić

Jadranka Jukić

Miro Jukić

Marija Jukić

Matija Jukić

Nevenka Jukić

Marica Omrčen Čeko

Marko Omrčen Čeko

Literatura

1. Bošković-Stulli, Maja. 1968. „*Narodne pripovijetke i predaje Sinjske krajine.*” U: Studije i građa o Sinjskoj krajini. Ur. Bošković-Stulli, Maja; Gušić, Marijana; Palčok, Zoran; Žganec, Vinko. Zagreb: Institut za narodnu umjetnost.
2. Bošković-Stulli, M. (2006), *Priče i pričanje. Stoljeća usmene hrvatske proze.* Zagreb: Matica hrvatska.
3. Botica, Ivan. Franjevački samostan i crkva Sv. Marije u podgrađu Cetini pod Sinjem (primjer povijesnoga diskontinuiteta). *Povijesni prilozi*, vol. 29, br. 38, 2010, str. 9-29.
4. Botica, Stipe, *Vile u hrvatskoj mitologiji*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, 25. 1990. str. 29-40.
5. Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
6. Botica, Stipe *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013.
7. Čubelić, Tvrtko. *Književni leksikon: Osnovni teorijsko-književni pojmovi i bibliografske bilješke o piscima.* Filozofski fakultet. Zagreb. 1972.
8. Čubelić, Tvrtko. *Narodne pripovijetke. Izbor tekstova s komentarima i objašnjenjima i rasprava o narodnim pripovijetkama*, Peto izdanje (Prošireno i dopunjeno te kritički sređeno). *Usmena narodna književnost*, knjiga 4 (Vlastita naklada). Zagreb 1970.
9. Dragić, Marko, *Tri svete Marije u hrvatskim hrvatskoj pasionskoj pučkoj književnosti.* Crkva u svijetu 56 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu . Split, 2021., 54.-84.
10. Dragić, Marko, *Hajdučki harambaša Andrija Šimić po čijim vrlinama je nazvan HNK Hajduk*, *Kulturna baština: časopis za pitanja prošlosti splitskoga područja* 46. Društvo prijatelja kulturne baštine Split, Split, 2020, 292-332.
11. Dragić, Marko, *Povijesne i etnološke predaje iz Otoka Sinjskoga. Tragovi tradicije, znakovi kulture (Zbornik u čast Stipi Botici)* (ur. Evelina Rudan; Davor Nikolić; Josipa Tomašić) *Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatsko filološko društvo, Matica hrvatska.* Zagreb, 2018. 283.-297.
12. Dragić, Marko, *Vile u tradicijskim pričama šibenskoga i splitskoga zaleđa.* *Godišnjak Titius* 10. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., 219.-240.
13. Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, *Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu*, Split 2017.

14. Dragić, Marko, Irudica u hrvatskome folkloru, *Croatica et Slavica Iadertina*, 13 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2017. 135-155.
15. Dragić, Marko, Tradicijske katoličke molitve u Ogorju i okolici, (Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća), *Kulturni sabor Zagore et. alt.* Split, 2017., str. 655-689.
16. Dragić, Marko, Suvremena etnografija vjerske usmene lirike u metkovskom kraju, *Hrvatski neretvanski zbornik 9*, Društvo Neretvana i prijatelja Neretve u Zagrebu, Zagreb 2017., 245-264.
17. Dragić, Marko, Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske, *Croatica et Slavica Iadertina* 12 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2016., 153-177.
18. Dragić, Marko, Nematerijalna kulturna baština Hrvata u Bosni i Hercegovini, *Bosna franciscana* 45. Franjevačka teologija Sarajevo. 2016. 265-314.
19. Dragić, Marko. Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa, *Titius*, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015. 155-183.
20. Dragić, Marko, Općedruštveni značaj usmene književnosti, *Zbornik radova Utjecaj hrvatske usmene tradicije u suvremenoj književnosti za djecu i mlade*, Gradska knjižnica Marka Marulića Split, Split, 2014. 16-25.
21. Dragić, Marko (2014). Metkovska pasionska baština, *Hrvatski neretvanski zbornik*, 6, 229-247.
22. Dragić, Marko, Harač i drugi zločini u Mažuranićevom spjevu „Smrt Smail-age Čengića“ i suvremenom narodnome pripovijedanju, *Zbornik: Ivan Mažuranić (1814-1890) i Crna Gora*, HCDP "Croatica - Montenegrina" RH & CKD "Montenegro - Montenergina" u Osijeku & Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje "Vojislav P. Nikčević" - Cetinje, Cetinje – Osijek, 2011., str. 379-411.
23. Dragić, Marko. Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini, *Hum*, 6. Časopis Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru. Mostar, 2010. 81-104.
24. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
25. Dragić, Marko; Dragić, Helena, *Leksik hrvatske usmene književnosti*, *Suvremena pitanja, časopis za prosvjetu i kulturu*, 5, Matica hrvatska, Mostar, 2008. 89-112.
26. Dragić, Marko, *Zbilja o harambaši Andrijici Šimiću u usmenoj i pučkoj epici*, *Motrišta* 33, Mostar 2005., 99-113.
27. Dragić, Marko, *Zbilja o knezovima Nakićima i Vučkovićima u "Razgovoru ugodnom" i*

- tradicipi Školski vjesnik, časopis za pedagoška i školska pitanja* 52. (3-4) Split 2003, str. 283-295.
28. Dragić, Marko. *Od Kozigrada do Zvonigrada: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine (II)*. Mala nakladna kuća Sv. Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud. Baška Voda-Mostar-Zagreb, 2001.
29. Dragić, Marko, *Zakopano zvono*. Mala nakladna kuća Sv. Jure. Baška Voda, 1996.
30. Jadrijević Ante, „*Novi rimski natpis s grada Sinja*“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 51, 1940., 157-159.
31. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľjšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
32. Kekez, Josip. *Leukorn i djevojka bez grijeha. Slike i prilike pripovijedane u Hrvata*. Hrvatsko filološko društvo. Zagreb 1989.
33. Kekez, Josip. *Prva hrvatska rećenica: pogledi na suodnos usmene i pisane hrvatske književnosti*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb. 1988.
34. Kežić Azinović, Anita; Dragić, Marko, *Demonološke predaje Hrvata u Ljubuškom. Hercegovina*, godišnjak za kulturno i povijesno naslijeđe, br. 20. Mostar 2006, str. 63-88.
35. Širić, Josipa. *Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušškoga kraja Croatica et Slavica Iadertina*, vol. 10/2, br. 10., 2014, str. 387-398. <https://hrcak.srce.hr/136751>. Citirano 21.08.2022.
36. Tomašević, fra Luka *Između zemlje i neba, (Vjera i moral u životu kršćana Sinjske krajine u 18. stoljeću)* Knjižnica «Gospa Sinjska» knjiga br. 6, Sinj 2000.

TRADICIJSKA KULTURA U CETINSKOME KRAJU

Tradicijska kulturna baština skup je tradicija, dobara i običaja u povijesti nekog naroda. Prenosi se s koljena na koljeno te se na taj način čuva od zaborava. U ovom radu izložen je samo dio kulturnog nasljedstva Cetinskoga kraja s posebnim naglaskom na predaje i vjersku liriku. Zabilježene su lokalne posebnosti karakteristične za Sinj i Cetinski kraj koje su neprocjenjive vrijednosti za sve naraštaje. Najčešće je sačuvan samo verbalni dio usmene izvedbe kojom su članovi zajednice izražavali svoj socijalni i kulturni identitet prema drugima. Kako su se godinama mijenjali kultura i način života, tako su se mijenjali i usmeni oblici. Potrebno je njegovati narodnu nematerijalnu kulturnu baštinu koju su stoljećima stvarali naši preci. Iz nje se mogu iščitati mnoge poruke i pouke te je treba poznavati i iz nje učiti. Običaji su temelj narodne kulture i upravo se u njima najjasnije očitava karakter i individualnost jednog naroda.

Ključne riječi: Sinj, tradicijska kultura, Gospa, predaje

Summary

TRADITIONAL CULTURE IN THE CETINA REGION

Traditional cultural heritage is a set of traditions, goods and customs in the history of a nation. It is passed down from generation to generation and, just like that, is kept from being forgotten. In this paper, only a fraction of the cultural heritage of the Cetina region is presented, with special emphasis on oral traditions and religious poems. The paper also showcases some recordings regarding the local specialties typical for Sinj and the Cetina region, which are of inestimable value for all generations. Most often, only the verbal part of the oral performance is preserved, by which the members of the community expressed their social and cultural identity towards others. As the culture, as well as the way of life, changed over the years, so did the oral forms. It is necessary to nurture the intangible cultural heritage, which was being created for centuries by our ancestors. Many messages and lessons can be read from it, and it should be known and learned from. Customs are the basis of each national culture, and it is precisely in them that the character and individuality of a nation is most clearly outlined.

Keywords: Sinj, traditional culture, Lady, oral traditions

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Anđela Bandić, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice Hrvatskog jezika i književnosti i Talijanskog jezika i književnosti, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 23.9.2022.

Potpis

IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOG / DIPLOMSKOG RADA U DIGITALNI
REPOZITORIJ FILOZOFSKOG FAKULTETA U SPLITU

STUDENT/ICA: Anđela Bandić

NASLOV RADA: TRADICIJSKA KULTURA U CETINSKOME KRAJU

VRSTA RADA: diplomski rad

ZNANSTVENO PODRUČJE: humanističke znanosti

ZNANSTVENO POLJE: filologija

MENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje): Marko Dragić, prof. dr. sc.

KOMENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje): /

ČLANOVI POVJERENSTVA (ime, prezime, zvanje):

1. Marko Dragić, prof. dr. sc.
2. Lucijana Armanda Šundov, doc. dr. sc.
3. Nikola Sunara, dr. sc.

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/ica predanog završnog diplomskog rada (zaokružiti odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude (zaokružiti odgovarajuće):

a) u otvorenom pristupu

b) rad dostupan studentima i djelatnicima Filozofskog fakulteta u Splitu

c) rad dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružiti odgovarajući broj mjeseci)

U slučaju potrebe dodatnog ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Split, 23.9.2022.

mjesto, datum

Bandić

potpis studenta/ice